

สองนางนาคน้อย : นาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

Song Nang Nak Noi : Creative Tradition Folk Dance from Local Wisdom to Promote
Cultural Tourism in Khemmarat District, Ubon Ratchathani Province

วารangkนา วุฒิช่วย^{1*}

Warangkha Wutthichuay^{1*}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี¹

Assistant Professor, Department of Classical Dance and Drama,
Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University¹

*Corresponding author, e-mail: warangkha.wut@gmail.com

วันที่รับบทความ: 26 เมษายน 2569; วันแก้ไขบทความ: 18 สิงหาคม 2569; วันตอบรับบทความ: 27 สิงหาคม 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ลาย “นาคน้อย” อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และ 2) เพื่อสร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ ชุด “สองนางนาคน้อย” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาวรรณกรรมและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 22 คน ประกอบด้วย ประธานกลุ่มผ้าฝ้ายแท้ทอมืออำเภอเขมราฐ ช่างทอผ้า ราษฎรท้องถิ่น นักวิชาการ และ ผู้มีประสบการณ์ในการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านในอำเภอเขมราฐ โดยการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบ มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ผลการวิจัย พบว่า ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ลายนาคน้อยที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ แบ่งเป็น 4 กระบวนการหลัก คือ 1) การเตรียมฝ้าย (การปลูกฝ้าย เก็บดอกฝ้าย อ้าวฝ้าย ตัดฝ้าย ล้างฝ้าย เช้นฝ้าย และ เปียฝ้าย) 2) การมัดหมี่ (กวักฝ้าย คั่นหมี่ และ มัดหมี่) 3) การย้อมคราม (การเตรียมคราม เลี้ยงคราม และ ย้อมคราม) และ 4) กระบวนการทอผ้า (คั่นเส้นยืน สืบทอ และ ทอผ้า) สำหรับการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาการทอผ้า ได้ออกแบบผลงานสร้างสรรค์จากแนวคิดการสร้างงาน 5 ประการ คือ 1) รูปแบบในการแสดง แบ่งเป็น 2 ช่วง นำเสนอตำนานของสองนางนา และหญิงสาวชาวบ้านรำลึกบูชาสองนางนาคน้อย 2) กระบวนท่ารำและการแปรแถว ใช้การผสมผสานท่ารำนาฏศิลป์ไทยมาตรฐานกับ ท่ารำพื้นเมือง การตีบทตามคำร้อง และการเลียนแบบอาภักภักิริยาธรรมชาติ รวมถึงการเคลื่อนไหวที่แบบย่อเท้า สไลด์เท้า และเดินย่อเท้าแปรแถวตั้งซุ้มเพื่อสื่อความหมาย 3) เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ ใช้ผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายนาคน้อยเป็นหลัก เพื่อนำเสนอลายผ้าอัตลักษณ์ของชุมชน พร้อมเครื่องประดับตามคำบอกเล่าในตำนาน 4) ดนตรีและเพลงประกอบการแสดง เป็นดนตรีพื้นบ้าน ทำนองลำพื้น ลำเดิน ลำตังหวาย และทำนองแหล่เพื่อสร้างความมีมนต์ขลัง ให้เรื่องราวความเชื่อเรื่องพญานาคในแม่น้ำโขง และ 5) โอกาสที่ใช้แสดง

ใช้แสดงในถนนสายวัฒนธรรมอำเภอเขมราฐ งานบวงสรวงและงานบุญประเพณี และในโอกาสต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

คำสำคัญ: สองนางนาคน้อย, นาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ผ้ามัดหมี่เขมราฐ

ABSTRACT

The objectives of this research article are: 1) to study and collect the local wisdom of Mudmee fabric with 'Nak Noi' (young naga) pattern of Khemarat District, Ubon Ratchathani Province; and 2) to create a folk dance performance derived from the wisdom of Mudmee weaving titled 'Song Nang Nak Noi' (two young female nagas) to promote cultural tourism in Khemarat District, Ubon Ratchathani Province. Qualitative research methodologies were conducted in this study. Data were collected through a study of relevant literature and research documents. Data were also collected from 22 key informants, including the head of the authentic handwoven cotton fabric group in Khemarat, along with weavers, local scholars, academics, and those with experience in performing traditional folk dance in Khemarat. Focus group discussions, in-depth interviews, and participant and non-participant observation were used to collect data.

The research findings show that the local wisdom of weaving the Mudmee 'Nak Noi' pattern, which has been inherited from ancestors, is divided into four main processes. 1) Cotton preparation (cotton cultivation, harvesting, ginning, fluffing, rolling, spinning, and skeining), 2) Mudmee process (winding the yarn, wrapping the frame, and tying the patterns), 3) Indigo dyeing (preparing the indigo, nurturing the fermentation vat, and the dyeing process), and 4) Weaving process (warping, setting up the loom, and weaving the cloth). For creating folk dance performances based on weaving wisdom, the creative work with five concepts were designed. 1) Performance format. It is divided into two acts, presenting the legend of the two Nagas and depicting local village women performing a ritual dance of worship for the two Nagas, reflecting the spiritual beliefs of the community. 2) Choreography and formations. The choreography features a combination of standard Thai classical dance and local folk movements, interpretive dance with the lyrics, mimic natural movements, including rhythmic stomping, sliding steps and "arch-shaped" formations to convey symbolic meanings. 3) Costumes and Ornaments. Mudmee cotton with the "Nak Noi" pattern is primarily used to represent the unique identity of the community. The outfits are further embellished based on the local legends. 4) Music and songs. Traditional folk music featuring various melodies, including Lam Phuen, Lam Dern, Lam Tang Wai, and Lae, was used to evoke a mystical atmosphere regarding the beliefs of the Nagas in the Mekong River. 5) Performance Occasions. The dance is performed at the Khemarat Cultural Street, sacrificial rituals, traditional merit-making festivals, and other appropriate events.

Keywords: Song Nang Nak Noi, Creative folk dance performance, Local wisdom, Khemarat Mudmee fabric

บทนำ

การกำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นนำภูมิปัญญาพื้นฐานทางวัฒนธรรมมาต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาและวัฒนธรรมของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) วัฒนธรรมหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาแต่อดีตและสืบทอดเป็นมรดกภูมิปัญญาในหลากหลายท้องถิ่นนั้นคือ “ผ้าทอ” กล่าวคือ ผ้าทอเป็นสื่อสัญลักษณ์ของคนในแต่ละชุมชนแสดงถึง เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในแง่เศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการใช้ผ้าในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในอดีตเด็กผู้หญิงทุกคนจะถูกฝึกหัดให้รู้จักการทอผ้า และเย็บปักถักร้อยซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในชุมชน ดังนั้น การสืบทอดความคิด ความเชื่อแบบแผนทางสังคมจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ และพัฒนาศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาเป็นอาชีพและรายได้ของคนชุมชน (กาญจนา ชินนาค และคณะ, 2558)

ผ้ามัดหมี่ย้อมคราม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนานกว่า 200 ปี มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะตำนานลายผ้าทอโบราณ ของชาวบ้าน อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ที่กล่าวถึงลายผ้าทอโบราณที่สืบทอดโดยตระกูลวงศ์ปัดสา เชื้อสายผู้ปกครองเมืองเขมราฐ มีการบันทึกประวัติ เรื่องราวเกี่ยวกับลายผ้ามัดหมี่ลายโบราณของตระกูลไว้ถึง 16 ลาย อาทิเช่น ลายหมี่ดาวลูกไก่ เอื้อสองคอน พานไหว้ครู ลายกาบเทียน เป็นต้น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562) หนึ่งในลวดลายที่มีความโดดเด่นและสอดคล้องกับตำนานความเชื่อและความศรัทธาของชุมชนริมฝั่งโขงมาช้านาน คือ ผ้ามัดหมี่ “ลายนาคน้อย” จากตำนานเล่าขานของชาวบ้านโคกกงพะเนียง คืออำเภอเขมราฐในปัจจุบัน เล่ากันว่า ได้พบเห็นสตรีสองนางขึ้นมาจากท่าแม่น้ำโขงในเวลาบ่ายคล้อยของวันศีล (วันพระ) มาเยี่ยมพี่มาทอผ้าเมื่อครบกำหนดนางทั้งสองก็เอาพื้มาคืนพร้อมกับผ้าชิ้นทอผืนงามลายนาคน้อยและบอกให้ทอลายนี้ไว้ ชาวบ้านจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ผู้สวมใส่ผ้าทอก็จะอยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นชาวบ้านจึงแกะลายใช้ระยะเวลาสามเดือนในการทอออกมาเป็นผ้าลายนาคน้อย ชาวบ้านโคกกงพะเนียงช่วยกันทอผ้าจนลายนาคน้อยเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงแพร่หลายไปทั่ว และเชื่อว่าสตรีสองนางนั้นอาจจะเป็นพญานาคแปลงกายมาเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน (ช่างทอผ้า ก, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 กันยายน 2565) จากตำนานดังกล่าวทำให้ชาวบ้านผู้ที่ศรัทธาจะสวมใส่ผ้าลายนาคน้อยในเทศกาลบุญเดือนหกเพื่อบูชาพญานาค และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาชุมชน จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาและความเชื่อของท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น และส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชน

ในปัจจุบันอำเภอเขมราฐได้พัฒนาเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง จึงมีทัศนียภาพที่งดงามตลอดริมฝั่งแม่น้ำ มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่งดงามหลายแห่ง อาทิ แก่งช้างหมอบ บ้านห้วยยาง ตำบลเขมราฐ หาดทรายสูง บ้านลาดเจริญ ตำบลนาแว และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะ “ถนนคนเดินเขมราฐ” ถือเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี โดยจัดขึ้นทุกวันเสาร์ของเดือน บนถนนวิศิษฐ์ศรี ตำบลเขมราฐ ตลอดแนวถนนยังคงมีความงดงามของบ้านไม้เก่าแก่ บางหลังมีอายุกว่า 200 ปี นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านผ่านกิจกรรมเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายเก่า การจำหน่ายสินค้าของท้องถิ่น และการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านจากชุมชน ซึ่งมีเอกลักษณ์โดดเด่นแตกต่าง

จากสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ (วรรณศิกา จันทรรตรี และ ศิวัช ศรีโกคางกุล, 2561) จะเห็นได้ว่ากิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวเขมราฐ มีจุดเด่น คือ การพ่อนรำพื้นเมือง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเขมราฐ ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนและเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมสนุกกับกิจกรรมเป็นการสร้างประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี โดยชุมชนจะใช้บทเพลงลูกทุ่งหมอลำที่มีชื่อเสียงมาออกแบบท่ารำประกอบการแสดง ซึ่งมีข้อดีคือ นักท่องเที่ยวรู้จักเพลง เพราะว่าเป็นเพลงดังติดตลาด ยกตัวอย่างเช่น เพลงอ้อมกอดเขมราฐ ที่มีเนื้อหาสะท้อนอัตลักษณ์และเรื่องราวของชาวเขมราฐได้เป็นอย่างดี กิจกรรมดังกล่าว นับว่าเป็นการสร้างจุดแข็งและอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่เด่นชัด เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำและโดดเด่น ไม่เหมือนใคร และยังเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว (Wongmanee, 2021)

จากประเด็นที่กล่าวมา ได้เห็นความสำคัญของการสืบทอดลายผ้าโบราณของตระกูลอดีตผู้ปกครองเมืองเขมราฐ ที่สืบทอดมาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชุมชน รวมไปถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีแนวคิดที่จะศึกษารวบรวมองค์ความรู้และสร้างนาฏศิลป์พื้นบ้านชุด “สองนางนาคน้อย” เพื่อนำเสนอภูมิปัญญาการทอผ้าลายโบราณของชุมชนเขมราฐ ตำนานเรื่องเล่า (Story) ที่สืบทอดกันมา เป็นการอนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าผ่านศิลปะท้องถิ่น ตลอดจนยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ลาย “นาคน้อย” อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อสร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ “สองนางนาคน้อย” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

การทบทวนวรรณกรรม

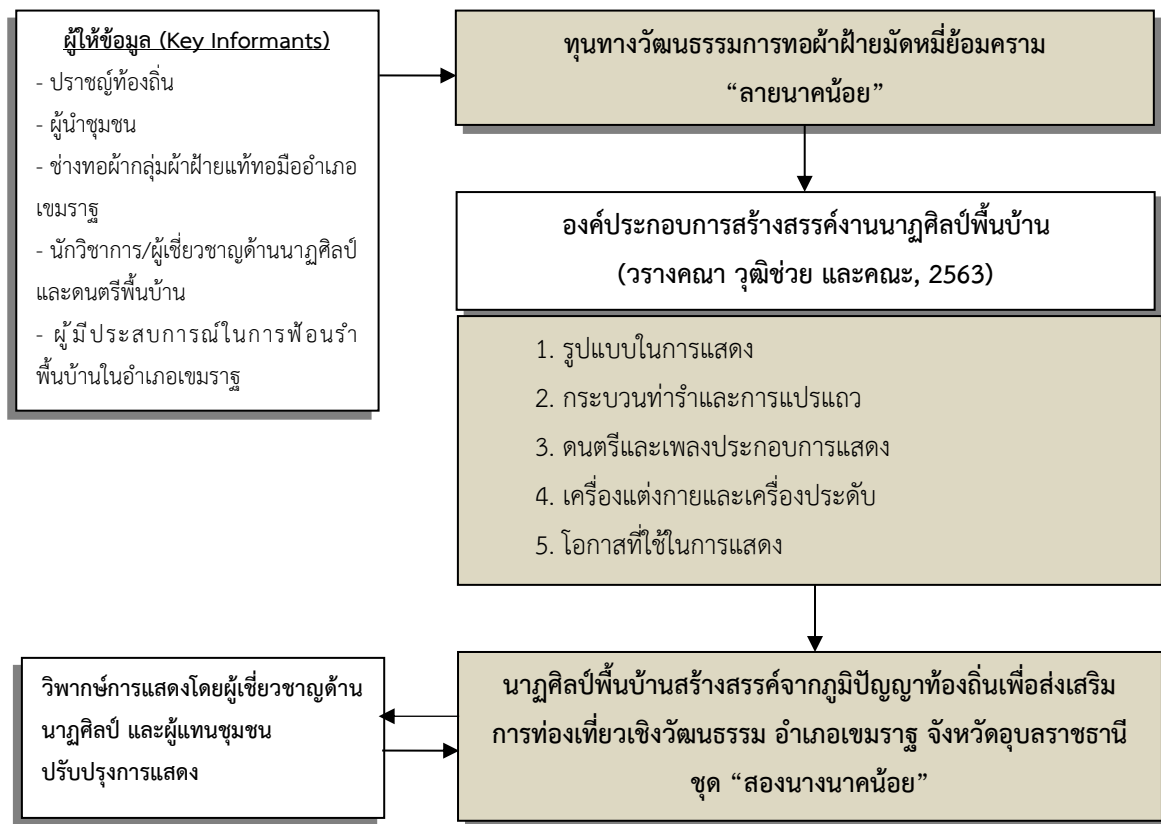
แนวคิดเกี่ยวกับนาฏศิลป์สร้างสรรค์มีการนำเสนอไว้อย่างหลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อการนาฏศิลป์ฉันทนา เอี่ยมสกุล (2553) อธิบายว่า นาฏศิลป์สร้างสรรค์เป็นกระบวนการคิดประดิษฐ์ท่ารำให้สัมพันธ์กับจังหวะทำนองเพลง และเนื้อหาการแสดง โดยรวมถึงองค์ประกอบอื่น เช่น เพลง เนื้อร้อง เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์ประกอบการแสดง ในบริบทผู้สร้างสร้งงานนาฏศิลป์หรือ Choreographer ปิ่นเกศ วัชรปาด (2559) มองว่า เป็นผู้มีความสำคัญในการกำหนดแนวคิด โครงเรื่อง รูปแบบการแสดง และนาฏยลักษณ์ของงาน โดยต้องอาศัยความรู้ด้านท่ารำ ดนตรี ทศนศิลป์ และการจัดองค์ประกอบการแสดง เช่น การใช้พื้นที่ การแปรแถว การออกแบบเครื่องแต่งกาย และการจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ ในขณะที่ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) นำเสนอแนวคิดนี้ในรูปแบบของ “นาฏยประดิษฐ์” หมายถึง กระบวนการคิด ออกแบบ และสร้างสรรค์การแสดงอย่างครบวงจร ตั้งแต่แนวคิด ปรัชญา เนื้อหา ท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย ไปจนถึงฉากและองค์ประกอบสนับสนุนอื่น ๆ

การสร้างสร้งงานนาฏศิลป์พื้นบ้าน ในบริบทนาฏศิลป์อีสาน คำล่ำ มุสิกกา และ วิชชุดา รุธาติย์ (2558) เสนอว่า นาฏยประดิษฐ์พื้นบ้านในวงโปงลางมีลักษณะเป็นวงจรชีวิต (Life Cycle) ประกอบด้วย 3 ระยะ คือ ระยะก่อนการสร้างงาน ระยะสร้างงาน และระยะหลังการสร้างงาน ครอบคลุมตั้งแต่การค้นคว้าข้อมูล การกำหนดแนวคิดหลัก การพัฒนาองค์ประกอบการแสดง การฝึกซ้อม จนถึง การประเมินและปรับปรุงผลงาน เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่านาฏศิลป์

สร้างสรรค์ไม่ใช่เพียงการออกแบบท่ารำ แต่เป็นกระบวนการวิชาการที่ต้องวางแผนอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผลงานสามารถสะท้อน อัตลักษณ์ท้องถิ่นและตอบสนองต่อบริบทสังคม เช่นเดียวกันกับ อัคราพร สุขทอง และคณะ (2566) สะท้อนว่า นาฏศิลป์สร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการการแสดง โดยการศึกษาวิถีชีวิต กระบวนการผลิต และอัตลักษณ์ชุมชนมาสู่องค์ประกอบทางนาฏศิลป์ ทั้งด้านท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย และ โครงสร้างการแสดง ดังนั้น นาฏศิลป์สร้างสรรค์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัย กระบวนการวิจัยเชิงพื้นที่ การศึกษาวิถีชีวิต และการตีความอัตลักษณ์ชุมชนเป็นแนวคิดสำคัญสู่การออกแบบการแสดง อย่างเป็นระบบ นำเสนอรูปแบบการแสดง ดนตรี ท่ารำ เครื่องแต่งกาย รวมไปถึงโอกาสในการแสดงหรืออุปกรณ์ ฉาก และองค์ประกอบอื่นๆ ตามบริบทโครงสร้างการแสดง นาฏศิลป์จึงไม่ได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงเพื่อความบันเทิง แต่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (วรารัตนา วุฒิชัย, 2561; วรารัตนา วุฒิชัย และคณะ, 2563)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ ได้นิยาม ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการเดินทางที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ สัมผัส และมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในแหล่งจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยว (Tourism Destination) (UNWTO, 2019) การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จึงครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture) เช่น สถาปัตยกรรมและโบราณสถาน และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) เช่น วิถี ชีวิตและภูมิปัญญา ซึ่งนักท่องเที่ยวยุคใหม่ไม่ได้ต้องการเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น หากแต่แสวงหา ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ต่อคุณค่าและความจริงแท้ (Authenticity) ของแหล่งจุดหมายปลายทางในท้องถิ่นต่าง ๆ (Richards, 2018) เป็นการส่งเสริมประสบการณ์และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีกด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในยุคปัจจุบัน จึงมิใช่เพียงการเยี่ยมชมมรดกทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี แต่ยังเป็นการจัดการประสบการณ์ที่ ผสมผสานอัตลักษณ์ การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น รวมไปถึงศิลปะการแสดง การพ่อนพื้นเมืองจึง นับเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถสร้างประสบการณ์และความทรงจำให้กับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน ได้เป็นอย่างดี และในบริบทของประเทศไทยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถือเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้รับการจัดอันดับให้เป็นหนึ่งในประเทศที่มีศักยภาพทางวัฒนธรรมระดับต้นของภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ และวัฒนธรรมได้ถูกนำมาใช้เป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจ สร้างสรรค์ (Creative Economy) ของประเทศอีกด้วย (สุภัทรา บุญปัญญาโรจน์, 2565)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับนาฏศิลป์สร้างสรรค์การออกแบบการแสดง องค์ประกอบของการสร้างงานสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 เก็บข้อมูลภาคสนามภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ลาย “นาคน้อย” อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และข้อมูลสำหรับองค์ประกอบการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้าน

ขั้นตอนที่ 3 เก็บรวบรวม จัดระเบียบข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องและวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 ออกแบบการแสดงตามหลักทฤษฎีทางด้านนาฏศิลป์ ประกอบกับความรู้และประสบการณ์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 วิพากษ์การแสดงโดยผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ และความคิดเห็นของผู้แทนชุมชน ปรับปรุงการแสดง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ช่างทอผ้ากลุ่มผ้าฝ้ายแท้ทอมืออำเภอเขมราฐ ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์และดนตรีพื้นบ้าน และผู้มีประสบการณ์ในการฟ้อนรำพื้นบ้านในอำเภอ

เขมราฐ ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ในการเก็บข้อมูลวิจัย รายละเอียดดังนี้

1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 7 คน ประกอบด้วย ประธานกลุ่มผ้าฝ้ายแพ้วอำเภอเขมราฐ จำนวน 1 คน ช่างทอผ้า จำนวน 5 คน และ ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 1 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักต้องมีความเชี่ยวชาญและ/หรือมีประสบการณ์ในการทอผ้าไม่น้อยกว่า 5 ปี
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับนาฏศิลป์และดนตรีพื้นบ้าน อำเภอเขมราฐ จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน นักวิชาการ จำนวน 1 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์และดนตรีพื้นบ้าน จำนวน 1 คน และผู้มีประสบการณ์ในการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านใน อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 11 คน
3. การสังเกต (Observation) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในการเก็บข้อมูลเชิงลึกใน กระบวนการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ย้อมคราม ของกลุ่มช่างทอผ้าฝ้ายแพ้วอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

เครื่องมือในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลวิจัยและตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างครบถ้วน เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบบันทึกการสังเกต พร้อมทั้งอุปกรณ์การบันทึกภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว ทั้งนี้มีการตรวจสอบคุณภาพของ เครื่องมือวิจัย ดังนี้

1. ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบประเด็นข้อคำถามการสนทนากลุ่ม และข้อคำถามในการ สัมภาษณ์เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลวิจัยได้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ จำนวน 3 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี พื้นบ้าน 1 ท่าน และ ผู้แทนชุมชน 1 ท่าน ปรึกษาการแสดง และเสนอแนะปรับปรุงเพื่อความสมบูรณ์
3. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Check) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำตรงและ สมบูรณ์ที่สุด งานวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่หลากหลาย (สุภางค์ จันทวนิช, 2551) ได้แก่ ด้าน ข้อมูล (data triangulation) คือ การเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน ด้านบุคคล (people triangulation) คือ การเก็บข้อมูลเรื่องเดียวกันจากบุคคลที่แตกต่างกัน ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ช่างทอผ้า ชาวบ้านใน ชุมชน เป็นต้น และ วิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มี ความหลากหลาย แตกต่างกันได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ และการสังเกต เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์และเขียนรายงานเชิงพรรณนา วิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมภาพประกอบการศึกษา

ผลการวิจัย

1. การศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ลาย “นาคน้อย” อำเภอเขมราฐ จังหวัด อุบลราชธานี

ภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายการทอผ้าฝ้ายของกลุ่มผ้าฝ้ายแพ้วอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี มีการ สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษยาวนานกว่า 200 ปี กล่าวได้ว่าพร้อมกับการตั้งเมืองเขมราฐและยังคงรักษา

กระบวนการทอดผ้าฝ้ายมัดหมี่ย้อมครามลายนาคน้อย แบบดั้งเดิมไว้ สามารถแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมฝ้าย การมัดหมี่ การย้อมคราม และกระบวนการทอดผ้า ดังนี้

1.1 การเตรียมฝ้าย มีขั้นตอนดังนี้

1) การปลูกฝ้าย นิยมปลูกใน 2 พื้นที่ คือ ปลูกต้นฝ้ายริมแม่น้ำโขง เป็นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตชาวเขมราฐมาตั้งแต่อดีต กล่าวคือ จะเริ่มปลูกในช่วงน้ำเริ่มลดลง ประมาณเดือนตุลาคม มีการเตรียมดินรองปุ๋ยคอก ปลูกต้นฝ้ายที่เตรียมไว้ และดูแลให้ต้นฝ้ายงาม 3 – 4 เดือน ดอกฝ้ายจะเริ่มผลิบานจึงจะเก็บดอกฝ้ายได้ และ ปลูกฝ้ายในสวนบริเวณบ้าน จะใช้วิธีการเดียวกัน คือ เตรียมดิน ปลูกต้นฝ้าย และบำรุงด้วยปุ๋ยคอก ซึ่งต้นฝ้ายสวนจะมีอายุเก็บเกี่ยวได้ถึง 2 ปี

2) การเก็บดอกฝ้าย จะนิยมเก็บช่วงบ่ายแก่ ๆ ของวัน ดอกฝ้ายจะไม่เหี่ยว ไม่ขึ้นจากหมอกในช่วงเช้า และป้องกันแมลง ชาวบ้านจะใช้ “กระโท” หรือ “ผ้าห่มเก่า” มาเก็บดอกฝ้าย จากนั้นนำมาตากแดดให้แห้งสนิท ประมาณ 3 วัน และเก็บบรรจุหีบห่อให้มิดชิดไว้ในบ้านป้องกันอากาศ เมื่อต้องการใช้จึงเอาออกมาคัดเลือกเอาเศษไปไม่ทิ้งไม้ออกจากดอกฝ้าย

3) การอ้วฝ้าย คือ การแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย โดยใช้เครื่องมืออ้วฝ้าย

4) การตีฝ้าย คือ การตีให้ปุยฝ้ายฟูนุ่ม แยกตัวออกจากกัน โดยใช้อุปกรณ์ตีฝ้ายมีลักษณะคล้ายคันธนูและกระบุงสำหรับรองปุยฝ้าย ซึ่งการตีฝ้ายจะเลือกวันที่มีอากาศเหมาะสม คือ อากาศไม่ชื้นไม่มีลม ผ่น

5) การล่อฝ้าย คือ การนำฝ้ายที่ตีฟูแล้วม้วนให้เป็นวงกลมทรงกระบอกคล้ายหลอดหรือตัวหนอน โดยใช้แป้นล่อฝ้ายและไม้ล่อฝ้าย แล้วบรรจุใส่ถุงห่อเก็บไว้

6) การเส้นฝ้าย คือ การทำให้ฝ้ายเป็นเส้น ใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “หลา” โดยจะนำฝ้ายตัวหนอนที่ล่อเก็บไว้ปริมาณ 1 กำมือพองนวด มาต่อกับเหล็กไนที่อยู่ปลายด้านหนึ่งของหลาจากนั้นปั่นหลาไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ใยฝ้ายเกลียวพันเป็นเส้นฝ้ายที่เหนียวและแข็งแรง

7) การเปียฝ้าย เมื่อฝ้ายเส้นเต็มเหล็กไนแล้วจะนำอุปกรณ์ที่เรียกว่า “เปีย” มาพันให้เส้นฝ้ายพันกันเป็นใจ หรือ ปอย โดยการนำด้ายจากเหล็กไนพันเข้ากับเปีย พันไปเรื่อย ๆ จนได้ปริมาณพอสมควรจึงนำม้วนฝ้ายทั้งหมดออกจากขาเปียและม้วนเกลียวเก็บไว้เป็นปอยสำหรับใช้งานต่อไป

1.2 การมัดหมี่ เริ่มจากการนำปอยฝ้าย หรือ ใจฝ้ายที่เตรียมไว้แล้ว มาวนดน้ำข้าวจ้าวต้มสุก ขั้นตอนเตรียม คือ ใช้น้ำ 5 ลิตร ต่อข้าวจ้าว 1 ถ้วยเล็ก ต้มจนสุกและนำน้ำข้าวไปผสมกับน้ำสะอาดทิ้งไว้ จากนั้น “ทำการฆ่าฝ้ายหรือทุบฝ้าย” โดยนำเส้นฝ้ายไปชุบน้ำสะอาด ทุบฝ้าย และบิดให้สะเด็ดน้ำก่อน แล้วนำไปแช่น้ำข้าวอีกประมาณ 30 นาที จากนั้นนำขึ้นมาบิดให้สะเด็ดน้ำอีกครั้ง ทำการ “ถก” คือ เอามือทั้งสองข้างสอดเข้าไปในปอยฝ้าย แล้วกระตุกออกพร้อมกัน เพื่อให้เส้นฝ้ายกระจาย และนำฝ้ายไปตากแดดให้แห้ง เส้นฝ้ายที่ผ่านกระบวนการชุบน้ำข้าวแล้วจะ “งามต้อง” คือ งาม แข็งแรง แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการทอผ้า

1) การทอผ้า ใช้อุปกรณ์คือ กอทอผ้า และอีก นำปอยฝ้ายมาสวมคล้องเข้าไปในกอจัดไม่ให้หย่อนเกินไปจากนั้นนำใจฝ้ายหรือปอยฝ้ายไปคล้องกับอีกแล้วหมุนปั่นอีกให้เส้นฝ้ายเรียงม้วนในกอเพื่อให้ง่ายต่อการใช้งาน

2) การคันหมี่ คือ การสร้างลายผ้า โดยลายนาคน้อยนี้ใช้วิธีการ “คันเด่น” หรือคันกระโดด ปัจจุบันนิยมใช้หมี่ 9 ลำ เด่นกระโดดลงไปลำเดิม ซึ่งจะแตกต่างจากการมัดหมี่ทั่วไป

3) การมัดหมี่ หลังจากคันหมี่แล้วจะทำการมัดหมี่ลายนาคน้อย โดยใช้เชือกฟางมัด (ในอดีตใช้เชือกกล้วย) คนโบราณส่วนใหญ่นิยมมัดหมี่ลายนาคน้อยที่ใช้เป็นผ้าชิ้นเพียงแค่ 3 ตัว หรือเป็นเลขคู่เพื่อความเป็นมงคล ถ้าหากเป็นผ้าคลุมไหล่จะนิยมมัดเพียง 2 ตัว หรือเป็นเลขคู่ ในสมัยนี้จะนิยมมัดลายตามหน้าพิมพ์ผ้า 9 ลำหมี่ ให้นับจาก

ถ้าล่างสุดข้างหนึ่ง ได้ 50 เส้น จะได้ผ้าทอขนาด 2 เมตร 1 ผืน จากนั้นจึงนำเส้นฝ้ายไปชุบน้ำสะอาดแล้วใช้ท่อนไม้ทุบที่เส้นฝ้ายเบา ๆ บิดให้สะเด็ดน้ำแล้วจึงนำไปย้อมคราม

ภาพที่ 2 การมัดหมี่ 1) การกวักฝ้าย 2) การคันหมี่ 3) มัดหมี่ลายนาคน้อย

ที่มา: วราภรณ์ วุฒิชัย (2565)

1.3 การย้อมคราม

1) การเตรียมคราม เป็นอีกหนึ่งขั้นตอนสำคัญ เนื่องจากหากเตรียมไม่ดี หรือเลี้ยงครามไม่ดี “ครามจะไม่เป็น” หมายถึงจะย้อมไม่ติด เริ่มต้นจากการปลูกครามที่ใช้นิยมหวานเมล็ดครามในช่วงเดือนหกใช้เวลาปลูกประมาณ 4 เดือน แล้วจึงเก็บเกี่ยวครามมาปรง โดยแช่ใบครามไว้ 1 คืน แล้วนำมา “หย่อง” คือ ขยี้ก้านครามเก็บเฉพาะใบและแยกเอาก้านออก การเตรียมน้ำปูนเพื่อผสมกับคราม โดยใช้ปูนขาวหรือปูนแดง 1 ส่วน ต่อน้ำ 2 ส่วน แช่ทิ้งไว้ 1 สัปดาห์ จากนั้นตักปูนผสมน้ำที่แช่ทิ้งไว้แล้ว จำนวน 2 ถ้วยเล็ก มาคนผสมกับคราม หมักใส่โองหรือไหทิ้งไว้ 10 วัน จากนั้นจะได้เนื้อครามที่มีลักษณะเป็นคล้ายแป้งขมน้ำเงิน นำไปเก็บไว้ในไหหรือโองปิดให้มิดชิดจะมีอายุการใช้งานได้ 2 ปี

2) การเลี้ยงคราม การนำครามมาใช้งานจะต้องมีการเลี้ยงคราม คือ ทำน้ำต่างเลี้ยงคราม โดยใช้ขี้เถ้า 1 ส่วน ผสมน้ำ 3 ส่วน ทิ้งไว้ 1 คืน แล้วนำมากรองขี้เถ้าออกจากน้ำ จะได้น้ำต่างเลี้ยงคราม จากนั้นนำมาผสมกับครามที่เตรียมไว้แล้ว ใช้อัตราส่วนน้ำต่าง 10 ลิตร ต่อครามครึ่งกิโลกรัม เติมน้ำตาล 1 ถ้วย มะขามป้อม 3 ลูก ผ่าครึ่ง หรือมะขามเปียก 1 กำมือ กลัวยสุก 1 ลูก (สมัยก่อนจะใส่เหล้าต้ม 1 เป็ก จะทำให้ครามเป็นเร็ว 3 วันก็ใช้ได้) ปูนขาวหรือปูนแดงที่เตรียมไว้ 1 ช้อนแกง “โจกให้เข้ากัน” คือการตักน้ำครามขึ้นเทลงทำซ้ำ ๆ ผสมให้เข้ากัน ทุกเช้าและเย็น ครั้งละ 2 นาที ทำติดต่อกัน 3 – 5 วัน ตรวจสอบให้ได้น้ำสีเขียวปนเหลืองจึงจะใช้ได้

3) การย้อมคราม ใช้ไผ่ดินที่มีฝาปิดมิดชิดแบ่งครามออกเป็น 6 ไผ่ นำหัวหมี่ที่มัดลายนาคน้อยไว้ ลงไปขยำในน้ำครามประมาณ 2 - 3 นาที ต่อไผ่ ปั่นบิดให้สะเด็ดน้ำ แล้วนำไปย้อมลงไผ่ใหม่ จนครบ 6 ไผ่ ปั่นบิดให้สะเด็ดน้ำใส่ถุงไว้ไม่ให้ถูกอากาศ จากนั้นเติมครามเพิ่มเข้าไป 2 ช้อนแกง กับน้ำต่าง 1 แก้วทุกไผ่ ทุกครั้งหลังย้อม ย้อมแบบนี้ทุกเช้า เย็น เป็นเวลา 2 วัน จากนั้นนำหัวหมี่ไปล้างน้ำสะอาดอีก 6 น้ำ ตากแดดให้แห้ง แคะฟางที่มีดอกออก และนำไปเข้าหลาเพื่อปั่นฝ้ายเป็นหลอดด้าย (ทำจากเครือไผ่ต้น) ร้อยหลอดฝ้ายเรียงลายให้ถูกต้อง เพื่อเตรียมสู่ขั้นตอนทอต่อไป

1.4 กระบวนการทอผ้า

1) การคันเส้นยืน หรือ คันหูก คือ การนำฝ้ายสีครามที่กวักไว้ในอีกมาตเรียงกับหลักไม้คันหูกสลับไปมาไม่ให้พันกันเพื่อกำหนดจำนวนเส้นยืนตามหน้าพิมพ์ เช่น หากหน้าพิมพ์ทอผ้าขนาด 80 เซนติเมตร จะคันทั้งหมด 16 หลบ (รอบ) การคันหูกเส้นยืนจะใช้ฝ้ายเส้นเล็กเพื่อให้ผ้ามัดหมี่เห็นลายสวยชัดเจน

2) การสืบทูก คือ การนำเส้นยืนจากเครื่องทูกไปเชื่อมเข้ากับพืมหอผ้าที่ละเส้น เสร็จแล้วจะนำเครื่องฝ้ายที่สืบทูกไปซึงกับก๊อผ้า

3) การทอผ้า นำหลอดฝ้ายที่ปั่นเรียงลายไว้แล้วมาใส่กระสวยเพื่อใช้ทอเป็นเส้นพุ่ง การทอโดยกดไม้แยกตะกอลให้เกิดช่องว่างแล้วสอดกระสวยพุ่งไป จากนั้นกดไม้แยกตะกอลอีกครั้งพุ่งกระสวยกลับ แล้วกระทบพื้นหรีของพืมหอผ้าเพื่อให้เส้นฝ้ายชิดติดกันได้ผ้าที่แน่นหนา

ภาพที่ 3 กระบวนการทอผ้ามัดหมี่ย้อมครามลายนาคน้อย 1) คั่นเส้นยืน 2) สืบทูก 3) ก๊อผ้า

ที่มา: วรางคณา วุฒิชัย (2565)

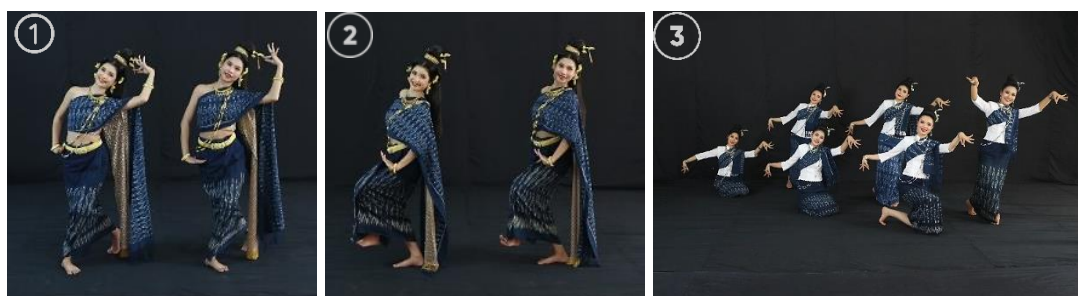
2. ผลงานสร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านจากภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ “สองนางนาคน้อย” ของชุมชนอำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานี ให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

การออกแบบการแสดง ชุด “สองนางนาคน้อย” ตามแนวคิดองค์ประกอบการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์พื้นบ้าน (วรางคณา วุฒิชัย และคณะ, 2563) โดยมีแรงบันดาลใจแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน จากการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ย้อมครามเอกลักษณ์ของอำเภอยะรัง ความเชื่อและศรัทธาพญานาคในแม่น้ำโขงที่มีอยู่คู่กับชุมชน และถ่ายทอดสู่ลายผ้าอันงดงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และในปัจจุบันกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นอีกทั้งยังส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอยะรังอีกด้วย

1. รูปแบบในการแสดง เป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ จึงได้ออกแบบการแสดงออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1 นำเสนอตำนานของสองนางนาคแต่งตัวออกจากถ้ำ เพื่อมายังโลกมนุษย์ช่วยเหลือชาวบ้านในการทอผ้าลายนาคน้อย ช่วงที่ 2 หญิงสาวชาวบ้าน รำลึกบูชาสองนางนาคตามความเชื่อของชุมชนว่าเป็นต้นแบบของลายผ้ามัดหมี่ลายนาคน้อยที่สวยงาม ทำให้ชาวบ้านได้สืบทอดเป็นมรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น

2. กระบวนการทำรำและการแปรแถว กระบวนการออกแบบสร้างสรรค์ทำรำ โดยใช้ทำรำนาฏศิลป์ไทยผสมกับทำรำพื้นเมือง ออกแบบทำรำประกอบเพลงใช้การตีบทตามคำร้อง เพื่อสื่อความหมายให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราว ประกอบกับการออกแบบท่าเชื่อมท่ารำหลักให้สวยงาม โดยแบ่งกระบวนการคิดทำรำดังนี้ 1) ท่ารำสองนางนาค ใช้ท่ารำการตีบทที่สื่อถึงความงดงามของการแต่งกาย ท่าที่บ่งบอกถึงสถานที่อยู่ ท่าที่สื่อถึงการทอผ้า ท่าตีบทที่สื่อถึงความงามขมโฉม ท่าที่สื่อถึงการอวยพร ลักษณะการแปรแถวคือ ผู้แสดงสองนางนาคน้อย 2 คน ยืนรำคู่กันกลางเวที และเดินวนสลับตำแหน่ง และ 2) ท่ารำของนักแสดงหญิงชาวบ้าน ประดิษฐ์ท่ารำที่ได้จากการศึกษาในชุมชน ผสมผสานกับท่ารำดั้งเดิม ประดิษฐ์ขึ้นเป็นท่ารำใหม่ โดยมีแม่ทำนนาฏศิลป์จากรำแม่บทในการสื่อความหมาย รำตีบทตามคำร้อง ประกอบกับการใช้จังหวะเท้าที่หลากหลาย เช่น การย่างเท้า การเขย่งเท้า เดินย่างเท้า สไลด์เท้า การก้าวเท้าวางหลัง การโยกเท้าพร้อมโยกมือ และใช้รูปแบบการแปรแถวที่มีความหลากหลาย เพื่อให้การเคลื่อนไหวของผู้แสดงเดินเข้าสู่

ตำแหน่งตามรูปแบบการจัดแปรงแถว เช่น แถวตัววี (V) แถวตอนลึก 2 แถว แถวเฉียงคู่ เป็นต้น พร้อมกับการตั้งซุ่มให้น่าสนใจ สอดคล้องสัมพันธ์กับเพลง

ภาพที่ 4 ตัวอย่างกระบวนท่ารำ 1) ท่าปักปิ่น 2) ท่านั่งขึ้นลายนาคน้อย 3) ท่ารำชาวบ้านตั้งซุ่มบูชาสองนางนาคน้อย
ที่มา: วรางคณา วุฒิชัย (2565)

3. **ดนตรีและเพลงประกอบการแสดง** ใช้ดนตรีพื้นเมืองอีสานเป็นหลัก ได้แก่ พิณ แคน โหวด กลอง รวมถึงอุปกรณ์ประกอบจังหวะ ทำนองเพลงเลือกใช้ทำนองลำพื้น และลำเดินเล่าตำนานของสองนางนาค และทำนองแหล่เพื่อสร้างความมีมนต์ลึกลับให้เรื่องราวความเชื่อเรื่องพญานาคในแม่น้ำโขง และยังใช้ลำตั้งทวยหาที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองเขมราฐวัฒนธรรมร่วมของสองฝั่งแม่น้ำโขงมานำเสนอการรำบูชาสองนางนาคและขอพรให้ชาวเมืองมีความสุขเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้งานวิจัยนี้เลือกนายจักริน สร้อยสูงเนิน ผู้เชี่ยวชาญการประพันธ์กลอนลำพื้นบ้านให้แก่ศิลปินแห่งชาติหลายท่านเป็นผู้ประพันธ์คำร้อง และนายปฏิพล คุณมี ผู้เชี่ยวชาญดนตรีพื้นบ้านอีสานเป็นผู้เรียบเรียงทำนองเพลง และสร้างสรรค์ทำนองขึ้นใหม่ 2 ทำนอง คือ ลงของ (ลงโขง) และ บูชานางนาคน้อย

เพลง สองนางนาคน้อย

- ดนตรีทำนองลำพื้น -

- บทร้องเกริ่นลำพื้น - จักกล่าวน้อยสองนาคนาคีนางแปลงเป็นสตรีตั้งอัญญางามแยม

แนมใบหน้าสายตาจ้องแวน

กำไลแหวนไสคล้องสองหล้าแต่งทรง

คิ้วคดโค้งสยายเกศพวมหวิ

เกศสวยอ่อนสลวยลงย้อย

จรहु้อยผมนางปักปิ่น

นุ่งขึ้นลายนาคน้อย สิล่าพื้นแผ่นวัง

เนาอยู่ยังโขงแม่บาดาล

นางนงคราญทั้งสองสัสสิ่งลาบมีข้า

- ทำนองลำเดิน - วันศีลห้า ศีลห้า เป็นเวลาใกล้ค่ำ นางกะขึ้นจากน้ำมาบ้านหย่านคน มาจนพ้อขอเหล่ายืมพิม ห้าวันเอามาคืนตำผืนแพรย้อม เอามาพร้อมผ้าลายมัดหมี่ ทุกอย่างดีถี่ถ้วนควรคู่ผู้คอย ลายนาคน้อยเป็นชื่อลือมาไผ่ผู้พากันสวมสิลุ่มเย็นยามเอ...งามได้ ผ้าลายนาคน้อย เส้นฝ้ายสอดร้อยเลิศแล้วแพรพรรณ ฝีมือสองนางสร้างสรรค์ชาวบ้านช่วยกันแกะลายสืบมา...

- ทำนองแหล่ - นางนั้นว่าจั่งซี... คันเจ้าเห็นบั้งไฟขึ้นลำโขงยาวยาน อย่าพากันตื่นยานบั้งไฟนั่นสิ่งดี เห็นบั้งไฟว่านี่คือนาคเพิ่นมาอวยพร ให้อยู่เย็นเป็นสุข ทุกข์บ่มีมาใกล้ นางลาไปบาดาลแล้วได้ฝากแนวผ้ามัดหมี่ตำนานตั้งแต่กี้ จนปานนี้ได้เล่ามา ๆ

- ดนตรีทำนองลงของ (ลงโขง) -

- บทร้องทำนองลำตัดห้วยอุบล -

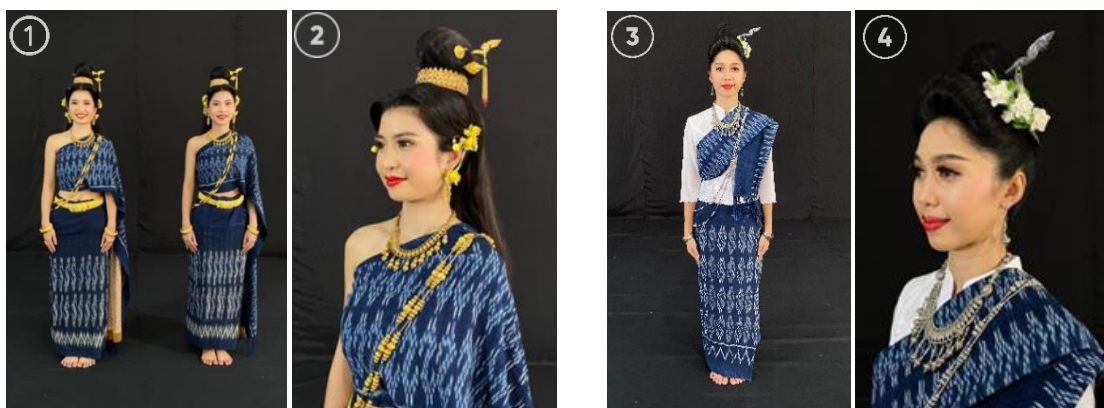
ไอ้หนอ... ขอบุชาเตี๋ยละนาคาเจ้า สองนางเยาว์ขอให้มานำป้อง ฟีน้องให้อยู่ดี หนาแพงเอ๋ย
คำเอี้ยขอวันทาเตี๋ยละอยู่บ่เว้น เป็นมงคลคู่กับลำโขงน้ำ เขมราฐให้อยู่ดี นาคีเอ๋ย...ยวก ๆ ยวก ๆ ยวก ๆ
แพงเอ๋ย ขอเอาเสียงเตี๋ยละพิณแคนแซ่ส่งไปเถิงเตี๋ยละหมั่นสองเจ้า จงรับเอาเตี๋ยละเครื่อง สัก
การ นงคราญเอ๋ย...ยวก ๆ ยวก ๆ ยวก ๆ
ไอ้หนอ ลายนาคน้อยชุมหมุ่เฮาสวมเอ็ง งามหลายเตี๋ย เพื่อสืบทาเจ้าสองนางนาคี ฟีน้องนำป้องให้อยู่
เย็น หนาแพงเอ๋ย... ยวก ๆ ยวก ๆ ยวก ๆ
คำเอ๋ย ออย่ามีเชื้อเตี๋ยละอย่ามีช่องเมืองฮิมของเขมราฐเฮานี้ มั่นยืนหมื่นหมื่นปี ศรีนาคา
ขอลาลงแหล่... ยวก ๆ ยวก ๆ ยวก ๆ

- ดนตรีทำนองบุษานาคน้อย -

4. เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ใช้ผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายนาคน้อยเป็นหลัก แต่งเป็น 2 กลุ่มดังนี้

1.1 การแต่งกายของสองนางนาคน้อย ออกแบบให้แตกต่างชาวบ้านทั่วไปเพื่อให้เห็นถึงความพิเศษ
โดดเด่นกว่าชาวบ้าน โดยนุ่งผ้าถุงและห่มสไบลายนาคน้อย พร้อมสวมเครื่องประดับตามบันทึกบอกเล่า คือ “สตรีสอง
นาง ซึ่งมีรูปร่าง ผิวขาวเหลือง มีฟันปากคม 3 ซี่ ใส่ต่างหูทั้งสองข้าง ผมยาวกลางหลัง” ทั้งนี้ ยังได้เพิ่มเติมการประดับ
เครื่องประดับอื่นเพื่อความงดงามเหมาะสม

1.2 การแต่งกายของหญิงสาวชาวบ้าน ออกแบบให้สวมเสื้อแขนกระบอกสีพื้น นุ่งผ้าถุงและห่มสไบลาย
นาคน้อยสื่อถึงชาวบ้านมีความเชื่อและทอผ้าตามที่สองนางได้บอกกล่าวไว้ พร้อมทั้งสวมใส่เครื่องประดับเงิน และเกล้า
มวยผมประดับดอกไม้แบบหญิงสาวชาวบ้าน

ภาพที่ 5 การแต่งกายของนักแสดง 1-2 สองนางนาคน้อย, 3-4 หญิงสาวชาวบ้าน

ที่มา: วราภรณ์ วุฒิชัย (2565)

5) โอกาสที่ใช้ในการแสดง การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุดนี้ เกิดจากการ
นำ ภูมิปัญญาการทอผ้าของท้องถิ่นและตำนานสองนางนาคขึ้นมาช่วยเหลือชาวบ้านบ้านโคกกงพะเนียง หรือ
ชาวเมืองเขมราฐในอดีตซึ่งต้องการให้เกิดการสื่อสารในวงกว้างโดยใช้แสดงในถนนคนเดินเขมราฐที่มีนักท่องเที่ยวมา
จำนวนมาก ทั้งนี้ยังสามารถใช้แสดงในบุญประเพณี และโอกาสต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ลายนาคน้อยของชุมชนอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี มีการสืบทอดยาวนานกว่า 200 ปี ควบคู่กับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง โดยสรุปมีกระบวนการทอผ้า 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมฝ้าย การมัดหมี่ การย้อมคราม และกระบวนการทอผ้า ซึ่งชาวอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี มีการส่งต่อองค์ความรู้การทอผ้า จากรุ่นสู่รุ่น นับเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์ไว้ซึ่งคุณค่าและมูลค่าลักษณะดังกล่าวสะท้อนแนวคิด “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) ของ Bourdieu (1986) ซึ่งอธิบายว่า ความรู้ ทักษะ และแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดข้ามรุ่น สามารถทำหน้าที่เป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์และเชิงเศรษฐกิจได้ รวมถึงคติความเชื่อการทอผ้าลายนาคน้อยยังบ่งบอกถึงอัตลักษณ์และความเชื่อของชุมชนลุ่มน้ำโขง ยังสอดคล้องกับ เกษม มานะรุ่งวิทย์ (2564) กล่าวว่า ศิลปะการทอผ้าของชาวไทยในล้านนาและในอีสาน ก็มักจะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์หรือภาค ประดับประดาในที่ต่าง ๆ โดยในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คนไทยและคนลาวต่างมีความเชื่อสืบทอดกันมาเรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขงจนกระทั่งทุกวันนี้ผู้คนในแถบนี้นั้นก็ยังเชื่อว่าเวลาถึงงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย

การสร้างสรรค่านาฏศิลป์พื้นบ้าน ชุดสองนางนาคน้อย **รูปแบบในการแสดง** เป็นนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ที่มีแรงบัลดาลใจจากตำนานผ้ามัดหมี่ลายนาคน้อยของชุมชน เพื่อนำเสนอเอกลักษณ์ผ้าฝ้ายมัดหมี่ของชาวเขมราฐ ออกแบบการแสดงออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 นำเสนอตำนานของสองนางนาคแต่งตัวออกจากถ้ำ เพื่อมาช่วยโลกมนุษย์ช่วยเหลือชาวบ้านในการทอผ้าลายนาคน้อย ช่วงที่ 2 หญิงสาวชาวบ้าน รำลึกบูชาสองนางนาคตามความเชื่อของชุมชนว่าเป็นต้นแบบของลายผ้ามัดหมี่ลายนาคน้อยที่สวยงาม ทำให้ชาวบ้านได้สืบทอดเป็นมรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งออกแบบตามหลักนาฏยประดิษฐ์ กล่าวคือ มีการคิด การออกแบบ และการสร้างสรรค์แนวคิด รูปแบบ กลวิธี และการทำงานที่ครอบคลุม ปรัชญา เนื้อหา ความหมาย ท่ารำ ท่าเต้น การแปรแถว การตั้งซุ่ม การกำหนดดนตรี เครื่องแต่งกาย ฉาก และส่วนประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญในการแสดงทำให้นาฏศิลป์ชุดหนึ่ง ๆ สมบูรณ์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547) **กระบวนการท่ารำและการแปรแถว** สำหรับกระบวนการออกแบบสร้างสรรค์ท่ารำใช้การผสมผสานท่ารำนาฏศิลป์ไทยมาตรฐานกับท่ารำพื้นเมือง การตีบทตามคำร้อง และการเลียนแบบอากัปกิริยาธรรมชาติ สอดคล้องกับ ชมภูนาฏ ชมภูพันธ์ และคณะ (2565) กล่าวถึง การประดิษฐ์และเรียบเรียงท่าฟ้อนแม่บทอีสาน โดย หมอลำฉวีวรรณ พันธุ(ดำเนิน) ที่มีท่วงท่าฟ้อนเป็นการเลียนแบบท่าทางอากัปกิริยา เลียนแบบธรรมชาติ วิถีชีวิต รวมไปถึงพิธีกรรม นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดในการออกแบบท่ารำจากกระบวนการทอผ้าฝ้าย เช่น การจับคว่ำ แล้วดึงกระดูกเข้าหาตัวเองสื่อถึงการทอผ้า เป็นต้น ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดการออกแบบท่ารำของ อัคราพร สุขทอง และคณะ (2566) ที่นำเสนอกรรมวิธีการทอผ้าในนาฏยประดิษฐ์ ชุด ระบำทอผ้าไหมเมืองสุรินทร์ จากกรรมวิธีการทอผ้าไหมพื้นเมืองบ้านท่าสว่าง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุรินทร์ อีกประเด็นหนึ่งสำหรับการออกแบบท่ารำ จะผสมผสานท่านาฏศิลป์ไทยในการสื่อความหมายเพิ่มเติม เช่น ท่าพรหมสี่หน้าเป็นท่า ที่สองนางนาคน้อยอวยพรให้ชาวบ้านหรือ ทำบัวชูฝักหมายถึงการชื่นชมในความงาม เป็นต้น ประกอบกับการย่อเท้า การเขย่งเท้า สไลด์เท้า การก้าวเท้า วางหลัง การโยกโยกเท้าพร้อมโกยมือ เพื่อให้เกิดความหลากหลายและงดงามมากขึ้น สอดคล้องกับ พิษิต ทองชิน (2564) ที่ศึกษาหลักการการประดิษฐ์ท่ารำในงานสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานเพื่อเทิดพระเกียรติ เนื่องในงานแห่เทียนเข้าพรรษา ของผู้ช่วยศาสตราจารย์วรางคณา วุฒิชัย กล่าวว่า มีเอกลักษณ์การประดิษฐ์จากท่ารำ 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) ลีลาท่ารำนาฏศิลป์ราชสำนัก 2) ลีลาท่าฟ้อนตั้งห้วยของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี และ 3) ท่าฟ้อนที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ สำหรับการแปรแถว ออกแบบการแปรแถวที่หลากหลาย ได้แก่ แถวหน้ากระดานขนาน แถวแยงมุม แถวตอนคู่ แถวปากหนัง แถวสลับฟันปลา แถวซ้อน รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของนักแสดง แบบการเดินตามกัน

การเดินทาง การเดินสลับกัน และการเดินเข้าสู่ตำแหน่งตามรูปแบบการจัดแปรรูปและการตั้งซุ้มเพื่อสื่อความหมาย เช่น การตั้งซุ้มสื่อถึงการบูชาสองนางนาค การตั้งซุ้มต่อตัวเป็นตัวพญานาคโดยใช้แถวหน้ากระดานคู่ สื่อถึงนาคสองตัว เป็นต้น **เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ** ใช้ผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายนาคน้อยเป็นหลัก เพื่อนำเสนอลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ การแต่งกายของสองนางนาคน้อย ออกแบบให้แตกต่างชาวบ้านทั่วไปเพื่อสื่อให้เห็นถึงความพิเศษโดดเด่นกว่าชาวบ้าน โดยนุ่งผ้าถุงและห่มสไบลายนาคน้อย พร้อมสวมเครื่องประดับตามบันทึกบอกเล่า คือ “สตรีสองนาง ซึ่งมีรูปร่าง ผิวขาวเหลือง มีปิ่นปักผม 3 ชั้น ใส่ต่างหูทั้งสองข้าง ผมยวกลางหลัง” ทั้งนี้ยังได้เพิ่มเติมการประดับเครื่องประดับอื่นเพื่อความงดงามเหมาะสม และ การแต่งกายของหญิงสาวชาวบ้าน ออกแบบให้สวมเสื้อแขนกระบอกสีพื้น นุ่งผ้าถุงและห่มสไบลายนาคน้อย สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนเขมรราชูตามตำนานความเชื่อที่กล่าวถึง การทอผ้าตามที่สองนางนาคได้บอกกล่าวไว้ ใกล้เคียงกับงานศึกษาของ กิตติกรณีนพอุดมพันธ์ (2557) ที่ศึกษาการออกแบบเครื่องแต่งกายนาฏศิลป์นิพนธ์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พบว่า การออกแบบเครื่องแต่งกายแบบประเพณี นิยมใช้ผ้าที่มีลวดลายในการสื่อความหมายตามวัฒนธรรมตามทีผู้สร้างสรรค์นำเสนอการแสดง นอกจากนี้ยังสวมใส่เครื่องประดับเงิน และเกล้ามวยผมประดับดอกไม้แบบหญิงสาวชาวบ้าน **ดนตรีและเพลงประกอบการแสดง** ใช้ดนตรีพื้นบ้าน ทำนองลำพื้น ลำเดิน ตำนานสองนางนาคน้อย และทำนองแหลเพื่อสร้างความมีมนต์ขลังให้เรื่องราวความเชื่อเรื่องพญานาคในแม่น้ำโขงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังใช้ทำนองลำตังหวาย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเขมรราชูที่ได้รับอิทธิพลทางดนตรีจาก สปป.ลาว นับเป็นหนึ่งในดนตรีพื้นบ้านลุ่มน้ำโขงที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน และ **โอกาสที่ใช้แสดง** สามารถใช้แสดงในโอกาสต่าง ๆ ตามความเหมาะสม งานต้อนรับนักท่องเที่ยว งานบวงสรวงและงานบุญประเพณีต่าง ๆ และโดยเฉพาะใช้แสดงในถนนสายวัฒนธรรมอำเภอเขมรราชู ที่จัดขึ้นทุกวันเสาร์เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างการรับรู้เรื่องราวตำนานท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ นำเสนอมรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น และยังสามารถเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมกับการแสดงของท้องถิ่น ณ ถนนสายวัฒนธรรม นำเสนอผ้าลายนาคน้อยให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และเพิ่มโอกาสในการขายผ้าฝ้ายพื้นเมืองเขมรราชูอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของจักรวาล วงศ์มณี และ รักษ์พงศ์ วงศาโรจน์ (2564) ที่ศึกษาความคาดหวังคุณค่าคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์พบว่า นักท่องเที่ยวคาดหวังประสบการณ์จากวิถีชีวิตที่แท้จริงของท้องถิ่น ต้องการได้พบเห็นหรือรับรู้เกี่ยวกับมรดกที่สืบทอดจากอดีตในแหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนท้องถิ่น ซึ่งการแสดงพื้นบ้านชุด สองนางนาคน้อย จะเป็นกิจกรรมที่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมภูมิปัญญาการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายนาคน้อย เอกลักษณ์ตามตำนานเล่าขานเป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่ และสามารถต่อยอดไปสู่การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุด “สองนางนาคน้อย” โดยเล็งเห็นว่าการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานด้านนาฏศิลป์ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นในชุมชนอื่น ๆ อีกหลากหลาย เช่น ผลิตภัณฑ์ด้านอาหาร งานหัตถกรรมจักสาน วิถีชีวิตประเพณีดั้งเดิม รวมถึงควรศึกษาต่อยอดรูปแบบการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านชุดการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ของพื้นที่วิจัยให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์เพื่อช่วยในการตรวจสอบและปรับปรุงภาษาให้มีความชัดเจน และถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ในส่วนของ Abstract ทั้งนี้การพัฒนาแนวคิด การวิเคราะห์และตีความข้อมูล ตลอดจนเนื้อหาทางวิชาการทั้งหมดเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว ไม่มีการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ในการสร้างข้อมูลวิจัยและข้อค้นพบหลักของงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2562). *สัมมนาโครงการพัฒนามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ้าไทยสู่สากล*. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- กาญจนา ชินนาค, ฤทธิไกร กลุณย์, พลากร ทำนุบ, ภาณุพงษ์ โชคนัด, ธนพร ศิริพัฒน์, รุจิรา ศรีดา, จิราพร ศิริแสน, พัชรินทร์ มีทรัพย์, จุฬามาศ บุตตะนิตย์, อัมภา เวฬุวนารักษ์, และ นุชนารถ เสี่ยงมทรัพย์. (2558). *ภูมิปัญญาการทอผ้าและลวดลายผ้าทอโบราณ กรณีศึกษา : กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนทอผ้าตำบลหนองบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- กิตติกรณ์ นพุดมพันธ์. (2557). การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการออกแบบเครื่องแต่งกายนาฏศิลป์นิพนธ์ (นาฏศิลป์ไทย) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ระหว่างปีการศึกษา 2546–2550. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, 16(1), 79 - 92.
- เกษม มานะรุ่งวิทย์. (2564). สื่อสัญลักษณ์ ความเชื่อสู่อัตลักษณ์ผ้าทอไทย-ลาว. *วารสารศิลปศาสตร์ (วังนางเลิ้ง) มทร. พระนคร*, 1(1), 56-74.
- คำล่า มุสิก และ วิชชุดา วุธาติตย์. (2558). แนวความคิดการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์อีสานในวงโปงลาง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 6(2), 35 - 60.
- จักรวาล วงศ์มณี และ รักษ์พงศ์ วงศาโรจน์. (2564). คุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่นักท่องเที่ยวคาดหวังในแหล่งจุดหมายปลายทางเชิงสร้างสรรค์ในประเทศไทย. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 9(6), 2665 - 2678.
- ฉันทนา เอี่ยมสกุล. (2553). *นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ (จินตนาการ)*. สาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชมภูนาฏ ชมภูพันธ์, สรินทร คุ่มเขต, จุฬารัตน์ วิลัยแก้ว, ผุสดี โกมาสถิต, และ วรวิภา เรืองบุตร. (2565). การพัฒนาสื่อมัลติมีเดียเพื่อการเรียนรู้ เรื่อง แม่บทอีสาน เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์พื้นเมือง. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 17(3), 90 - 98.
- ปิ่นเกศ วัชรปาม. (2559). *การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์*. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- พิชิต ทองชิน. (2564). กระบวนการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานเพื่อเทิดพระเกียรติ ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภรณ์ วุฒิชัย. *วารสารพื้นถิ่นโขงชีมูล*, 7(1), 187 - 222.
- วรรณศิกา จันทร์ตรี และศิวะ ศรีโสภากุล. (2561). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสาร มทร. อีสาน ฉบับมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์*. 5(1), 116 - 132.

- วรางคณา วุฒิชัย, จักรวาล วงศ์มณี, ปิ่นมณี สารมัย, และ ณัฐ วิโย. (2563). โครงการการวิจัยนาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีบ้านทรายมูลเพื่อการอนุรักษ์หัตถกรรมท้องถิ่น. *รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*.
- วรางคณา วุฒิชัย. (2561). *ภูมิปัญญาผ้าทอบ้านหนองบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี สู่อการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ลงช่วง เชิญไหมสาวหนองบ่อทอผ้าลายปราสาทผึ้ง*. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สุภัทรา บุญปัญญาโรจน์. (2565). วรรณกรรมกับการท่องเที่ยว: เศรษฐกิจ (การท่องเที่ยว) สร้างสรรค์จากฐานรากวัฒนธรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, 9(1), 82 - 97.
- สุภางค์ จันทวนิช. (2551). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 16). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัคราพร สุขทอง, อัจฉรา สุทธิสนธิ์, กฤติกา ธรรมวิเศษ, ยุวดี พลศิริ, จ่านงค์ จันทร์เขียว, สุภาวดี หลวงกลาง, และ สุกใจสะอาดยิ่ง. (2566). การศึกษามรดกภูมิปัญญาการทอผ้าไหมพื้นเมือง สู่อการสร้างสรรค์การแสดงชุด “ระบำทอผ้าไหมเมืองสุรินทร์” บ้านท่าสว่างอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 25(1), 145 - 162.
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. The Eltan Burgos School of Economics.
- Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12 - 21.
<https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>.
- UNWTO. (2019). *Tourism and Cultural Synergies*. World Tourism Organization (UNWTO).
- Wongmanee, J. (2021). *Attributes of Creative Tourism Value Proposition and Guideline for the Lower North Eastern Province Group 2* [Unpublished doctoral dissertation]. National Institute of Development Administration.